

Alkusoinnun esiintyminen ja käyttötavat Juha Vainion iskelmäteksteissä

Antti Kauppinen

Kandidaatintutkielma

Kielten tutkinto-ohjelma, suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Kielten tutkinto-ohjelma, suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Antti Kauppinen

Alkusoinnun esiintyminen ja käyttötavat Juha Vainio iskelmäteksteissä

Sivumäärät: tutkielman sivumäärä, liitteiden sivumäärä

Tutkielma käsittelee Juha Vainion tapoja käyttää alkusointua eli allitteraatiota iskelmäteksteissään. Tarkastelun kohteena tutkimuksessa on kolme Vainion sooloalbumia, *Viisari värähtää* (1972), *Albatrossi ja sorsa* (1981) ja *Viiskymppisen viisut* (1991).

Tutkimusongelma on, kuinka paljon ja millä tavoin Vainio hyödynsi alkusointua tuotannossaan. Tutkimusmenetelmiä ovat sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen analyysi. Kvantitatiivisen analyysin avulla tunnistan kaikki alkusointuiset kielenaineokset analysoitavasta materiaalista. Lisäksi teen määrällistä vertailua eri albumien välillä. Tämän jälkeen yritän löytää laadullisia yhtäläisyyksiä, kuten pyrkiikö Vainio saamaan alkusoinnolla aikaan jotakin tiettyä tunnetilaa, kuten humoristista kepeyttä. Tutkielman keskeisen teoriapohjan muodostavat suomen kielen alkusointua koskeva tutkimus sekä Juha Vainion elämää ja tuotantoa käsittelevä kirjallisuus.

Aineistosta selvisi, että merkittäviä kvantitatiivisia eroja alkusoinnun määrässä ei esiintynyt, vaan Vainio käytti alkusointua 1970-luvulta 1990-luvulle asti suurin piirtein yhtä paljon, toki tunnistaen ja tunnustaen sen hyödyt: peräkkäisten sanojen ensimmäisten kirjainten toisteisuuden takia sanat jäävät lukijalle tai kuulijalle helpommin mieleen. Mielenkiintoisia kvalitatiivisia havaintoja olivat esimerkiksi alkusoinnun runsas hyödyntäminen tekstien henkilöidennimissä sekä se, ettei Vainio pyrkinyt systemaattisesti käyttämään alkusointua luodakseen jotain uudenlaista sanojen semanttista yhdistelmää.

Tutkielma toimii pohjana esimerkiksi tutkimukselle, jossa vertaillaan Vainion ja jonkun hänen aikalaissanoittajansa tapoja ja määrää käyttää alkusointua teksteissään.

Avainsanat: alkusointu, allitteraatio, iskelmä, lyriikka, Juha Vainio

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Teoreettiset lähtökohdat	5
2.1	Alkusointu suomen kielessä	5
2.2	Juha Vainion sanoitukset	7
2.3	Alkusoinnun merkitykset nykyriikassa	8
3	Tutkimuksen lähtökohdat	10
3.1	Tutkimuskysymykset	10
3.2	Tutkimusaineisto	10
3.3	Tutkimusmenetelmät	11
4	Analyysi	13
4.1	Kvantitatiiviset havainnot	13
4.2	Kvalitatiiviset havainnot	15
4.2.1	Alkusointuinen sanasto	16
4.2.2	Alkusoinnun käyttö erisnimien yhteydessä	17
4.2.3	Alkusoinnun ja riimin välinen yhteys	18
4.2.4	Alkusoinnun systemaattinen käyttö Luolassa lukin -tekstissä	19
5	Johtopäätökset	20
	Lähteet	22

1 Johdanto

Juha Vainio (1938–1990) on yksi tunnetuimmista ja tuotteliaimmista suomalaisista iskelmäsanottajista. Hänen vuosina 1963–1991 julkaistu tuotantonsa käsittää noin 2 400 levytettyä laulutekstiä, joista reilut 200 hän levytti itse. (Henriksson 2009, 15.) Vainiota voidaan pitää ilmiömäisenä suomen kielen käytön ammattilaisena sekä teknisesti että semanttisesti. Tämä yhdistelmä saa laulujen kuulijan ajatukset Vainion kulloinkin hakemaan mielentilaan, naurusta itkuun tai kaihosta kiusallisuuteen.

Tässä kandidaatintutkielmassa selvitän, kuinka paljon ja millaisissa yhteyksissä Vainio käytti omassa soolotuotannossaan *alkusointua* eli *allitteraatiota*. Vainion sanoitustuotantoa on aiemmin tutkittu semanttisista lähtökohdista, esimerkiksi yhteiskunnallisesta näkökulmasta (ks. esim. Henriksson 2010). Niin ikään allitteraation esiintymistä ja konteksteja teksteissä on tutkittu esimerkiksi erilaisissa opinnäytetöissä (esim. Kauppinen 2016).

Kandidaatintutkielmassani yhdistyvät edellä mainitut kaksi elementtiä, Vainion sanoitustuotanto ja alkusointuanalyysi. Analysoitavana aineistona tutkielmassani on Vainion valtavasta tuotannosta kolme sooloalbumia: *Viisari värähtää* (1972), *Albatrossi ja sorsa* (1981) sekä *Viiskymppisen viisut* (1991).

Tutkielman teoriaosuudessa esittelen alkusoinnallisen kielenaineksen aiempaa tutkimusta. Lisäksi kerron siitä, miten Juha Vainion elämää ja tuotantoa on aiemmin analysoitu akateemisessa tutkimuksessa ja populaarikulttuurissa. Analyysiosuus koostuu kahdesta vaiheesta. Ensimmäisessä osassa poimin analysoitavasta aineistosta havaintopisteet eli alkusointuiset sanaryhmät. Toisessa osassa pyrin selvittämään, onko alkusoinnillisilla kielenaineiksilla yhtäläisiä piirteitä, eli käyttikö Vainio alkusointua teksteissä esimerkiksi silloin, kun hän on hakenut niihin huumoria tai metaforia.

Vanhimman ja uusimman tutkimani aineiston julkaisujen välillä on lähes 20 vuotta. Näin ollen on myös mahdollista selvittää, käyttikö Vainio alkusointuisuutta eri määriä ja eri yhteyksissä riippuen siitä, miltä albumilta havaintopisteet ovat.

2 Teorettiset lähtökohdat

2.1 Alkusointu suomen kielessä

Alkusoinnuksi eli *allitteraatioksi* kutsutaan paitsi sanan ja painollisen tavun niin myös minkä tahansa tavun alkukonsonantin ja konsonanttiyhtymän toistoa ja äänteellistä yhtäläisyyttä. Lisäksi alkusoinnuksi kutsutaan myös peräkkäisten sanojen alkuvokaalin toistoa. Erillisten sanojen lisäksi alkusointua voidaan tunnistaa myös yhdyssanoissa ja sanaliitoissa. Alkusointuun pätee sama lainalaisuus kuin riimiin eli loppusointuun: alkusointu on sitä väkevämpi, mitä useammat säkeessä peräkkäin olevien sanojen ensimmäiset kirjaimet käyvät yksiin. (Leino 1970, 11–12.)

Kansanrunoudessa alkusoinnut ovat toisteisuuden ohella toimineet muistin tukena, mikä on ollut hyödyllistä erityisesti aikana, kun tarinat ja laulut ovat kulkeneet kirjallisen muodon sijaan runonlaulajien tulkitsemana, suullisena perimätietona. Vaikka *loppusoinnut* eli *riimit* ovatkin saavuttaneet nykylyriikassa saman funktion kuin alkusoinnut, ei kalevalamittaisessa kansanrunoudessa käytetä riimejä. (Apo 1990, 20–22.)

Suomen kielessä sanan ensimmäinen sanapaino on lähtökohtaisesti aina ensimmäisellä tavulla, joten termejä *allitteraatio* ja *alkusointu* pidetään synonyymeina. (Leino 1970, 11–12.) Se, mikä kieliaines kulloinkin allitteraatioksi tunnistetaan ja tunnustetaan, on kuitenkin sidoksissa tutkittavaan kieleen. Koska tutkimani aineisto on suomenkielinen, suhtaudun tässä tutkielmassa allitteraatioon ja alkusointuun synonyymeina. Muita kieliä tarkasteltaessa tulee kuitenkin huomioida, että kaikki alkusointuinen kieliaines on allitteraatiota, mutta muissa kielissä kuin suomessa kaikki allitteraatioinen kieliaines ei välttämättä ole alkusointuista, eli ei sijaitse sanojen ensimmäisillä tavuilla.

Alkusoinnollisuus voidaan suomen kielessä jakaa vahvaan ja heikkoon asemaan. Mikäli perättäiset sanat alkavat samalla konsonantilla, ja niitä välittömästi seuraa sama vokaali, on kyseessä vahva alkusointu. Toinen vahvan alkusoinnun määritelmä on, että kaksi tai useampi perättäistä sana alkavat samalla vokaalilla. (Leino 1970,12.)

(1) Hän **katsoo kauas kadonneisiin saariin**
kuin kurkoittaen yli aallokon.

– *Mies itäsaariston*, 4. kertosaakkeen säkeet 1–2 (1991)

(2) Näin irroittelee illanvietoissaan.

– *Ookko käynny oopperassa*, 3. kertosaakkeen 2. säe (1991)

Esimerkeissä 1–2 esiintyy vahvan aseman alkusointuja. Esimerkissä 1 toistuu perättäisissä sanoissa ensin *ka*-kirjainyhdistelmä kolmesti, jonka jälkeen *ku*-kirjainyhdistelmä kahdesti. Esimerkissä 2 toistuu kahden perättäisen sanan ensimmäisessä kirjaimessa *i*-vokaali. Jos perättäiset sanat alkavat samalla konsonantilla, mutta niitä seuraavat eri vokaalit (Esimerkki 3), puhutaan heikon aseman alkusoinnusta (Leino 1970, 12):

(3) Vakaa ranne kun kippailee mallasta
hymy hersyy nyt myös virkavallasta

– *Viiskymppisen viisu*, 1. säkeistön säkeet 5.–6. (1991)

August Ahlqvistin 1800-luvulla esittämän teorian mukaan alkusointu olisi tullut suomen kieleen lainana germaanisista kielistä. Kuitenkin 1900-luvulta asti vallinneen käsityksen mukaan alkusoinnun juuret on paikannettu suomalais-ugrialaisten kielten esihistoriaan. Alkusointua on suomen kielen lisäksi havaittu muiden muassa mordvasta ja tšeremissistä. (Leino 1970, 13). Aiemmassa allitteraatiota käsittelevässä tutkimuksessa on tutkittava aineisto ollut sellaista, jossa alkusoinnullisuus on säännöllistä. Tästä hyvä esimerkki on Kalevala-kansalliseepos sekä muu kalevalamittainen runous (esim. Kauppinen 2016, Järvinen ym. 2017).

(4) **M**ieleni **m**inun tekevi, **a**ivoni **a**jattelevi
lähteäni laulamahan, **s**aa'ani **s**anelemahan,
sukuvirttä **s**uoltamahan, **l**ajivirttä **l**aulamahan.
Sanat **s**uussani **s**ulavat, **p**uhe'et **p**utoelevat,
kielelleni **k**erkiävät, **h**ampahilleni **h**ajoovat.

– Kalevala, 1. runon 1. säkeistö

Esimerkissä 4 on tunnistettavissa sekä heikon että vahvan aseman alkusointua. Yleisesti ottaen Leino huomauttaa (1970, 12), ettei kalevalamittaisessakaan runoudessa alkusoinnullisuus ole pakollista, ja että noin 20 prosentissa kalevalaisista säkeistä ei esiinny alkusointua.

Tätä tutkielmaa tehdessä on ollut mielenkiintoista huomata, kuinka vähän alkusointua on käsitelty etenkin populaarimusiikkilyriikassa. Kuitenkin esimerkiksi Rantakallio (2018, 369) on nostanut esiin alkusoinnun esiintymisen rap-lyriikassa. Modernissa iskelmälyriikassa alkusointuisuus ei ole säännönmukaista, eikä sitä käytetä sen itsensä takia vaan ainoastaan

silloin, kun se sopii luontevasti osaksi tekstiä (Leino 1970, 12). Alkusoinnut ovat siis vapautuneet siitä kurinalaisuudesta, joka sitoo riimejä: jos säännönmukaisesti loppusoinnutetussa tekstissä on edes säkeen mittainen loppusoinnuton osuus, huomaa runon lukija tai kuulija sen usein välittömästi.

Runoutta käsittelevässä kirjallisuudessa tyydytään usein vain tunnistamaan ja tunnustamaan alkusoinnun olemassaolo (esim. Parkko 2021, 34–35), mutta ei vastata kysymyksiin, miksi, kuinka säännöllisesti ja millaisissa tilanteissa sitä käytetään.

2.2 Juha Vainion sanoitukset

Juha Vainio on niin tuotantomäärällä kuin monipuolisuudellakin mitattuna yksi merkittävimmistä suomalaisista iskelmäsanottajista. Hänen kynästään syntyi kaikkiaan 2 433 sanoitusta, joista reilut 200 hän levytti itse. Osan sanoituksistaan Vainio myös sävelsi itse. Huomattava osa Vainion lauluista on jäänyt elämään, ja niistä on muotoutunut suomalaisen populaarimusiikin ikivihreitä. (Henriksson 2009, 15.) Havainnollistava esimerkki on se, että Vainion säveltämät ja/tai sanoittamat laulut soivat radiokanavilla päivittäissoitossa ilman, että tiedostamme niiden olevan Vainion kynästä. Esimerkkeinä tästä voidaan ottaa vaikkapa kappaleet *Katson autiota hiekkarantaa* (ensilevytys Katri Helena 1979), *Kolmatta linjaa takaisin* (ensilevytys Fredi 1968) ja *Vanhojapoikia viiksekkäitä* (ensilevytys Juha Vainio 1984). Vainion kollegat ovat kertoneet hänellä olleen herkkyyttä tunnistaa, millä kappaleilla on mahdollisuus menestyä, joten jos jokin laulu osoittautui hitiksi, hän teki useita samantyyllisiä lauluja (Henriksson 2009, 79).

Yksittäistä kielen tyylipiirrettä tulee aina pohtia siitä näkökulmasta, kuinka tarkoituksellisesti kirjoittaja on pyrkinyt jotain tiettyä piirrettä käyttämään (Leino 1970, 23). Esimerkiksi Henrikssonin (2009, 2015) ja Ikävalkon (1998) Vainio-aiheisissa teoksissa alkusoinnun käsitettä ei esiinny.

Vainio kirjoitti tiukan linjan mitallista runoutta. Tämä tarkoittaa sitä, että säkeistöissä on sama tavumäärä säännöllisessä järjestyksessä, samoin kuin sitä, että säkeissä on riimit eli loppusoinnut.

(5) Nään vanhan Tornatorin yhä vielä mielessäin,
kun sillä silloin matkaan lähdit, lapsuusystäväin.
Niin jäi koulu kesken sulla, piti mun myös mukaan tulla,
mut vanhempien käskystä mä kotirantaan jäin.

Sun lähtöäsi seurasin mä päässä laiturin,
me viisitoistavuotiaita oltiin kumpikin.
Sinä pidit oman pääsi, säädit itse elämäsi,
koit nuorena sen kaiken, mistä turhaan uneksin.

– *Albatrossi*, 1. säkeistö (1981)

Esimerkin 5 säkeet 3 ja 7 ovat 16-tavuisia ja loput 14-tavuisia. Vaikka tavumäärä vaihtelee, on siitä tunnistettavissa selvä rytmi: 14-14-16-14, 14-14-16-14. Loppusointujen osalta riimejä ovat keskenään säkeiden 1, 2 ja 4 -äin sekä säkeiden 5, 6 ja 8 -in, lisäksi säkeistä 3 ja 7 on tunnistettavissa *assonanssit* eli *sisäsoinnut -ulla* ja *-ääsi*. Esimerkistä on myös tunnistettavissa myös heikot alkusoinnut: *koulu kesken*, *mun myös* ja *viisitoistavuotiaita*.

Juha Vainiosta on kirjoitettu useita tietokirjoja, tieteellisiä tutkimuksia (esim. Henriksson 2015), ja häntä haastateltiin elinaikanaan useita kertoja radiossa, televisiossa ja sanomalehdissä. Edellä mainitussa aineistossa Vainio ei kuitenkaan kerro motiiveistaan käyttää jotakin tiettyä sanoitustekniikkaa, vaan hän kertoo lähinnä elämästään, ihmissuhteistaan ja yksittäisten laulujensa syntyhistorioista. Esimerkiksi vuonna 1985 tai 1986 kuvatulla Ylen haastattelunauhalla –taltiointivuodesta ei ole täyttä varmuutta – varsin pidättyväinen Vainio pohtii, että hänen ajatusmaailmastaan voisi saada irti aika paljon ”asennepsykologi pistämällä kaikki tekstit nippuun”. Haastattelussa Vainio kertoo lähinnä laulujen aiheista, teemoista ja tekstien kokemuseräisyydestä, ei niinkään sanoittamistapansa teknisyydestä. (Ylen Elävä arkisto, 2025.)

2.3 Alkusoinnun merkitykset nykylyriikassa

Se mikä runossa tuottaa välittömintä iloa – mitta, rytmi, runon sointi ja ilakointi – vaatii kuivimmat opinnot. Kirjallisuudentutkijat jättävätkin runomittaopin eli metriikan tutkimuksen mielellään kielentutkijoiden huoleksi –. (Viikari 1990, 50.)

Edellä olevan Auli Viikarin kenties hieman provokatiiviseksikin tarkoitettun kommentin perusteella lyriikkaa tutkivat siis enemmän kieli- kuin kirjallisuustieteilijät, mikä on syytä huomioida myös alkusointututkimuksen kohdalla. Minunkaan tutkielmani ei ole ristiriidassa Viikarin väitteen kanssa.

Luvussa 2.1 todettiin, että suullisena perimätietona kulkeneessa kansanrunoudessa säkeestä toiseen toistuvan alkusoinnun ensisijainen tarkoitus oli toimia runonlaulajan ja -kuulijan muistin tukena (esimerkki 4), jotta runot eivät jäisi kertakäyttöisiksi vaan jäisivät elämään. Nykyisin lyriikka taltioidaan esimerkiksi kirjoitetuksi tekstiksi tai äänitallenteeksi, joita on mahdollista kuluttaa yhä uudelleen ja uudelleen. Alkusoinnun käyttö muistin tukemiseksi ja tekstien säilyvyyden takaamiseksi ei siis enää ole välttämätöntä. Silti alkusointu ei ollut kadonnut lyriikasta 1900-luvun jälkipuolella, jolloin tutkielma-aineistoni on kirjoitettu, eikä se ole kadonnut siitä vielä kuluvalle vuosituhannellakaan, josta esimerkki 6:

(6) **Koulussa kun kysyttiin, mikä musta tulee isona**

– *Leijonakuningas*, 1. säkeistön 1. säe, Ellinoora Leikas & Samuli Sirviö (2016)

Herääkin väistämättä kysymys, mistä tämä johtuu. Asiaa voidaan selittää esimerkiksi sillä, että alkusointu vaikuttaa runon rytmiin. Vaikka merkittävin rytmiin vaikuttava tekijä onkin runon mitta ja etenkin sen puuttuminen, myös esimerkiksi eri soinnut, sanasto, äänneet, säe- ja säkeistorakenne sekä sanajärjestys vaikuttavat rytmiin. (Kainulainen 2007, 90.)

Alkusointuisuus sitoo läheisesti yhteen kuuluvia sanoja myös äännetasolla, mikä vaikuttaa rytmiin ja on lyriikan tyypillinen piirre erotuksena yleiskieleen (Leino 1970, 21, 33). Eri sanojen äänneiden välistä sidosteisuutta toteutuu myös esimerkiksi loppu- ja sisäsointuisuudessa (Viikari 1990, 69). Alkusoinnun käyttäminen lyriikassa on metrisenä valintana myös tapa kunnioittaa runokielen menneisyyttä, kun taas käyttämättä jättäminen on tapa korostaa vanhan runokielen vierautta (Viikari 1992, 70).

Alkusointua voidaan hyödyntää runon rytmisen poljennon tukena (Kainulainen 2007, 78). Asia on havaittavissa erityisen hyvin silloin, kun tarkastellaan laulettua lyriikkaa, jossa melodia noudattaa kaiken aikaa jotakin tiettyä tahtilajia:

(7) **Aallon alla se suunnisti soittajan luo,
sille tuttua tutumpi on sävel tuo.**

– Vanhojapoikia viiksekkäitä, 1. säkeistön säkeet 5.–6., Juha Vainio (1982)

Esimerkin 7 tekstiin sävelletyn melodian tahtilaji on 3/4, eli jokaisessa tahdissa on kolme kappaletta neljäsosaosakuja. Tahdin vahvalle osalle eli ensimmäiselle iskulle osuvat esimerkin 7 alkusointuisista sanoista tavut *al-*, *suun-*, *soit-*, *tut-* ja *tu-*.

3 Tutkimuksen lähtökohdat

3.1 Tutkimuskysymykset

Kandidaatintutkielmani päätavoitteena on selvittää, kuinka paljon ja miten Juha Vainio hyödynsi omassa soolotuotannossaan alkusointua eli allitteraatiota. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Kuinka paljon alkusointua aineistossa esiintyy?
2. Muuttuuko alkusoinnun käytön määrä riippuen siitä, minkä vuosikymmenen (1970-, 1980- vai 1990-luku) aineistoa tarkastellaan?
3. Minkä asteista alkusointu on?
4. Millaisissa yhteyksissä alkusointua esiintyy?
5. Mitä Vainio saa alkusoinnulla aikaan?

3.2 Tutkimusaineisto

Aineistona tutkielmassa on kolme Juha Vainion sooloalbumia: *Viisari värähtää* (1972), *Albatrossi ja sorsa* (1981) sekä *Viiskymppisen viisut* (1991). Tekstit olen hankkinut ensisijaisesti kopioimalla ne kustannetuista nuottikirjoista. Ne tekstit, joita en ole kirjallisessa muodossa löytänyt, olen kirjoittanut ylös korvakuulolta lauluja kuuntelemalla. Olen valinnut albumit kolmelta eri vuosikymmeneltä siksi, että pystyisin analysoimaan alkusoinnun määrällisen käytön kehittymistä.

Yhdyssanojen osalta merkitsen havaintopisteet kahdessa eri tapauksessa: silloin kun alkusointuisuutta on havaittavissa sanan määrite- ja edusosien välillä (esimerkiksi *passipoliisi*) tai kun alkusointuisuutta on havaittavissa yhdyssanan määriteosan ja yhdyssanaa seuraavan sanan välillä (esimerkiksi *päivänkehrä Pohjolassa*).

Albumeilla on muutamia kappaleita, jotka eivät ole Vainion sanoittamia vaan ainoastaan esittämiä, ja joita en siksi huomioi analyysissä. Lisäksi aineiston ulkopuolelle rajautuvat Vainion laaja käänösiskelmätuotanto sekä muille artisteille tekemät laulut. Niissä kappaleissa, joissa on identtisesti toistuvia säkeitä, olen kvantitatiivisessa analyysiosiossa huomioinut ne vain ensimmäisellä esiintymiskerralla:

(8) Albatrossi, joka lepäämättä liittää,
 se sinun sielusi on juuri, kukaties
 taivaan sinessä saat vapaana sä kiittää
 lapsuustoverini, vanha merimies
 lapsuustoverini, vanha merimies

– *Albatrossi*, kertosaie (1981)

Esimerkissä 8 olen huomionnut analysoitavien säkeiden määrää yhteen laskiessani ainoastaan neljä ensimmäistä säettä, koska viides säe on identtinen neljännen kanssa. Lisäksi kertosaie toistuu identtisenä toisen säkeistön jälkeen, jolloin olen jättänyt sen analysoimastani säelukumäärästä pois. Rajasin analyysistä pois myös säkeet, joissa on hyödynnetty alkusoinnun ajatusta, mutta esiintyminen ei ole absoluuttista:

(9) Kuosi päähineen on ajaton ja alkuperäinen

– *Viimeinen lättähattu*, 5. säe (1981)

Esimerkissä 9 on selvästi tunnistettavissa vahvan alkusoinnun voima siitä huolimatta, että *ajattoman* ja *alkuperäisen* välillä on *ja*-sana. Vastaavia tapauksia aineistoissa on kymmeniä.

Tekemistäni rajauksista huolimatta analysoitava aineisto sisältää 817 säettä, jonka voi katsoa muodostavan jo riittävän otannan kandidaatintutkielman laajuutta ja neljää ensimmäistä tutkimuskysymystä ajatellen. Valitsemalla analysointiin edellä mainitut levyt kolmelta eri vuosikymmeneltä pystyn analyysissäni vastaamaan uskottavasti viidenteen tutkimuskysymykseen.

3.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkin aineistoa ensin määrällisin ja sitten laadullisin menetelmin. Määrällisessä osassa erottelen säkeet toisistaan sen perusteella, sisältävätkö ne alkusointuista kieliaineista (vähintään kaksi peräkkäistä sanaa, joiden yksi tai useampi kirjain ovat samassa järjestyksessä) vai eivät. Jaan analyysissäni eri alkusointuiset ainekset kolmeen eri luokaan, joita käyn tässä läpi esimerkinomaisesti:

1. Heikin asteen alkusointu: kun kaksi perättäistä sanaa alkaa samalla konsonantilla tai vokaalilla, esimerkiksi: *rupesin ryyppäämään*.
2. Vahvan asteen alkusointu: kun kaksi perättäistä sanaa alkaa samalla vokaalilla tai sanojen kaksi ensimmäistä kirjainta ovat samat konsonantit ja niitä seuraavat samat vokaalit, esimerkiksi: *elämäsi esteenä* tai: *sisukkaasti siellä*.
3. Säealkusointu: kun samassa säkeessä on kolmen tai useamman sanan alkusointuisia ryhmiä tai useampi kuin yksi alkusointuinen sanapari, esimerkiksi: ”ja tietäjä silmät tapillaan tuijotti tulevaan” tai: ”ihmeeksi tuon tutun passipoliisin”.

Tutkielmassani yhden määrällisen havaintopisteen muodostaa säe, jossa on alkusointuisia aineista:

(10) **Meikäläisen menneisyys** on aivan hämärässä
oisko edes tulevista jollain kertomista?
Päätin, että käynkin tässä vähän kysymässä
ehkä joku viisas tietää minne polku vie tää.

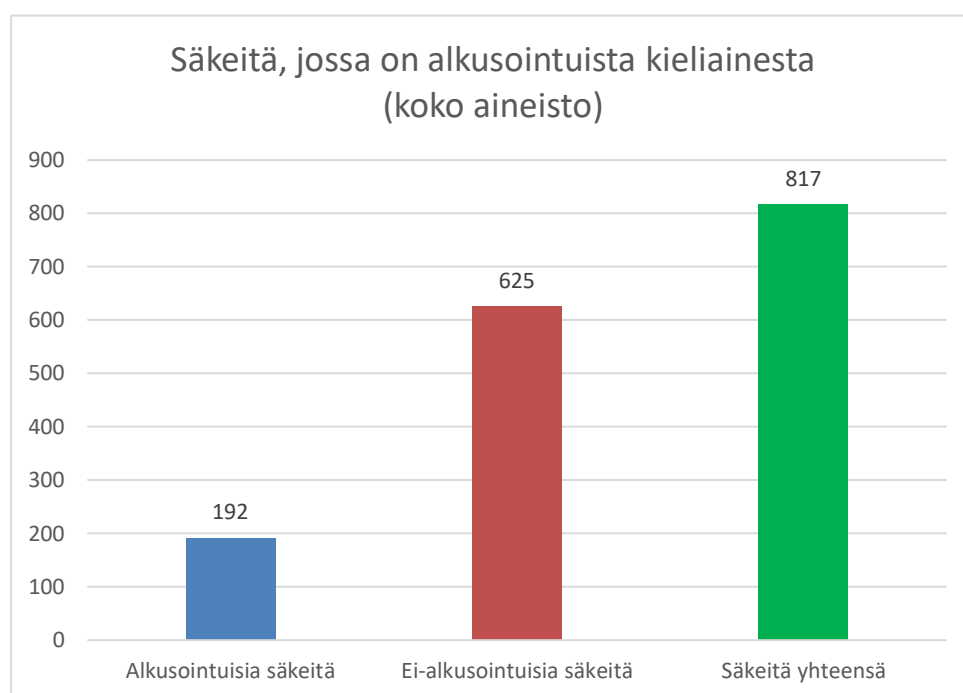
– *Niili virtaa Moskovan halki*, 1. säkeistö (1972)

Esimerkin 10 ensimmäinen säe muodostaa yhden havaintopisteen, koska peräkkäisissä sanoissa *meikäläisen* ja *menneisyys* on sama alku *me-*. Määrällisen jaottelun jälkeen tutkin, onko alkusoinnuissa laadullisia yhteyksiä.

4 Analyysi

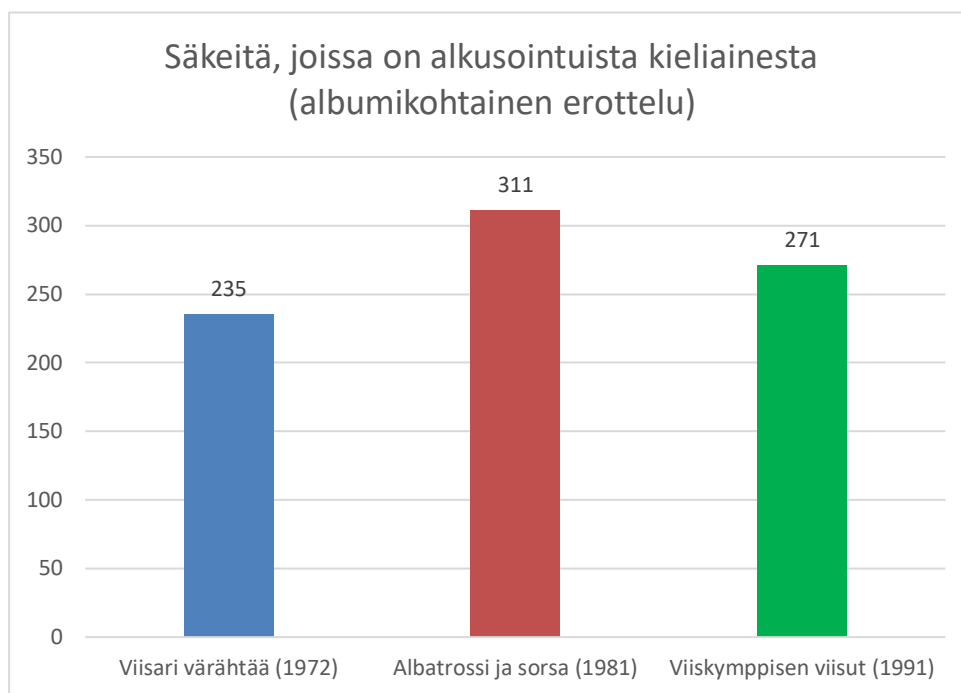
4.1 Kvantitatiiviset havainnot

Analysoitava aineisto muodostuu 817 säkeestä, joissa yhteensä 192 säkeessä, eli noin 24 prosentissa säkeitä, on alkusoinnusta kielenainesta. Noin 76 prosentissa säkeistä ei ole lainkaan alkusointua. (Kuvio 1.) Tässä yhteydessä todettakoon, että tutkimusaineiston säkeistöt ovat kauttaaltaan ja säännönmukaisesti loppusoinnollisia.

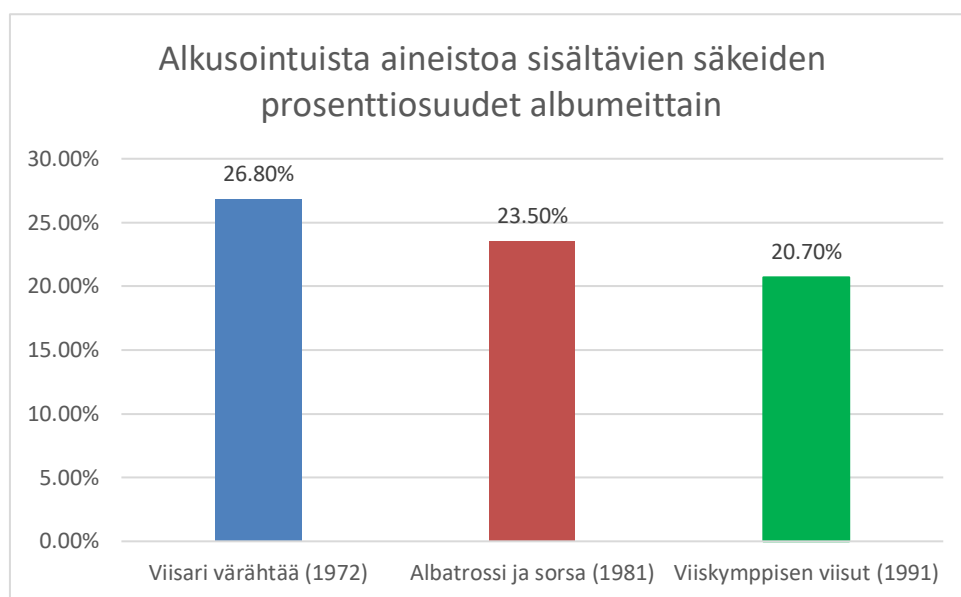

KUVIO 1. Säkeitä, joissa on alkusointuista kieliaineista (koko aineisto).

Laulutekstien välillä ei esiinny merkittäviä eroja siinä, kuinka paljon Vainio käytti alkusointuisia rakenteita. Ainoan poikkeuksen muodostaa *Viisari värähtää* -albumilla oleva laulu *Luolassa lukin*, jossa Vainio on selvästi pyrkinyt maksimoimaan alkusoinnun käytön: tekstissä on kahdeksan toisistaan erilaista säettä, joista seitsemässä on alkusointuista ainesta. Käsitellen tekstiä seikkaperäisemmin luvussa 4.2.

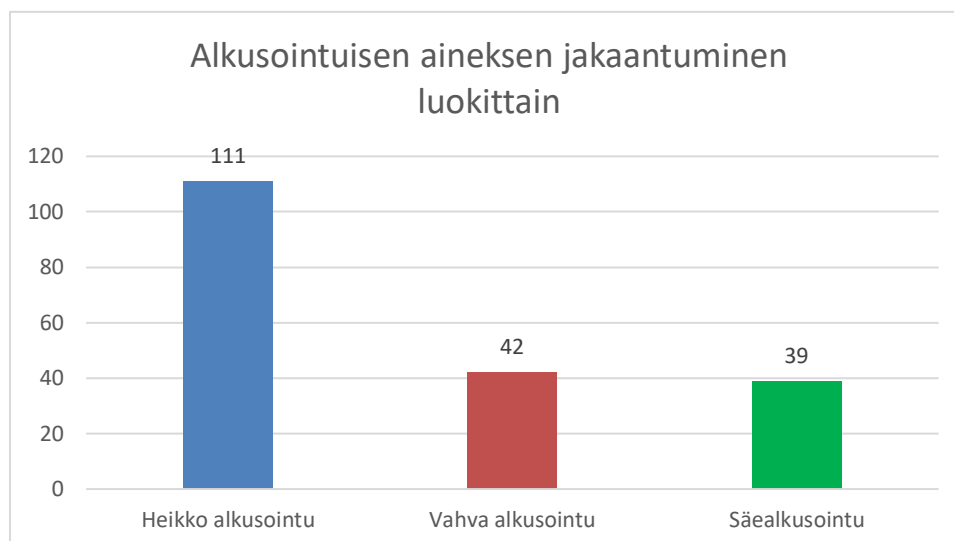
KUVIO 2. Säkeitä, joissa on alkusointuista kieliaiainesta (albumikohtainen erottelu).

KUVIO 3. Alkusointuista aineistoa sisältävien säkeiden prosenttiosuudet albumeittain.

Kuvioissa 2–3 on eritelty alkusointuista kieliaiainesta sisältävien säkeiden määrä. Absoluuttisia lukumääriä vertailtaessa eniten alkusoinnollisia säkeitä on *Albatrossi ja sorsa* -albumilla, 311 kappaletta. Kun alkusointuisten säkeiden määrä suhteutetaan kunkin albumin kokonaissämäärään, on eniten alkusointuista kieliaiainesta *Viisari värähtää* -albumilla, jossa alkusointuisten säkeiden osuus kaikista säkeistä on 26,8 prosenttia. *Albatrossi ja sorsa* -

albumilla vastaava lukema on 23,5 prosenttia ja *Viiskymppisen viisut* -albumilla 20,7 prosenttia. Kuvio kolme osoittaa, että analysoitavan aineiston perusteella Vainio käytti alkusointua uransa edetessä vähenevässä määrin, mutta lasku vanhimman ja uusimman tarkasteleman albumin välillä on pieni, vain 6,1 prosenttiyksikköä.

KUVIO 4. Alkusointuisen aineiston jakautuminen luokittain.

Kuviosta 4 käy ilmi, että eniten Vainio käytti heikkoa alkusointua, eli peräkkäiset sanat alkoivat samalla konsonantilla, mutta niitä ei seurannut sama vokaali. Tätä voidaan selittää sillä, että sananvalintamahdollisuus laajenee silloin, kun alkukonsonanttia ei tarvitse seurata sama vokaali. Mielenkiintoista on, että vahvan alkusoinnun ja säealkusoinnun esiintymismäärissä ei ole suurta eroa. Kahta sanaa pidempien alkusointuketjujen keksiminen rajoittaa jo oleellisesti runoilijan käytettävissä olevaa sanastoa. Näin ollen voisi kirjoittajalle olla mielekkäämpää käyttää eniten heikkoa alkusointua, toiseksi eniten vahvaa alkusointua ja vähiten säealkusointua.

4.2 Kvalitatiiviset havainnot

Alkusointuisen kielenaineksen määrällisen erottelun jälkeen voin analysoida laadullisesti sitä, onko alkusoinnun käyttöyhteyksillä yhteisiä piirteitä. Aivan aluksi on syytä huomioida, että analysoitavasta kolmesta musiikkialbumista kahden nimessä esiintyy alkusointu, *Viisari värähtää* ja *Viiskymppisen viisut*. On myös huomioitava, että kumpikin näistä nimistä viittaa samannimisiin albumin kappalaisiin, mikä toki on tyypillistä albumeita nimettäessä. Vaikka

Albatrossi ja sorsa -albumin nimessä ei ole alkusointuisuutta, viitataan siinäkin kahteen levyn kappaleeseen, jotka ovat *Albatrossi* ja *Vain sorsa lentää pohjoiseen*.

4.2.1 Alkusointuinen sanasto

Suurin osa aineiston alkusoinnuista ei sisällä semanttista yllätyksellisyyttä. Tässä kohtaa on syytä huomauttaa, etteivät tietyt äänneet itsessään edusta jotakin tiettyä semanttista tunnetilaa, vaan kyse on aina sanan kokonaismerkityksestä ja sen suhteesta muihin tekstin sanoihin.

Aineiston havaintopisteissä on natiiville suomen kielen puhujalle paljon entuudestaan tuttuja tai ainakin loogisia yhdyssanoja (*hymyhuulin, passipoliisin*), lausekkeita (*lähtövalmiin laivan, kakaroitten kolttosista, meikäläisen menneisyys*) ja kielikuvia (*lepäämättä liittää, monessa mutkassa, korvaani kuiskutti*). Tekemieni havaintojen perusteella tulkitseen, ettei Vainio tietoisesti pyrkinyt käyttämään alkusointuja luodakseen jotain uudenlaista ja oivaltavaa sanojen semanttista yhdistelmää. Tämä ei tietenkään ole kategorista, vaan aineistoon sisältyy myös muutamia yllätyksellisiä alkusointuryhmiä.

(11) Jäyhä kansa parhaissansa tanssii kaduilla ja **tanakassa tangossa** on

– *Kaiken yllä aarnikotka liittää*, 1. säkeistön 10. säe (1991)

Esimerkissä 11 tanakka tango lienee vertauskuva runsaasta alkoholin käytöstä johtuvalle päihtymystilalle. Se sopii oivallisesti muiden samaa asiaa kuvaavien sanojen jatkoksi, joita ovat esimerkiksi hiprakka, humala, huppeli ja känni.

Aineistosta on myös tunnistettavissa, että Vainio hyödynsi teksteissään suomalaisesta tapakulttuurista ja ajatusmalleista tekemiään havaintoja

(12) Oman kunnan poliisit myös pääsee tunnelmaan,
he **mustalaisen Mersun** räjäyttää.

– *Kaiken yllä aarnikotka liittää*, 2. säkeistön säkeet 3.–4. (1991)

(13) Seppleet on tilattu ja **kuusi** kantajaa.

– *Viisari värähtää*, 2. säkeistön 2. säe (1972)

Esimerkissä 12 on hyödynnetty stereotypiaa siitä, että mustalais- eli romaniväestön edustajat olisivat rikollisia eli poliisin vihollisia ja ajaisivat Mercedes Benz -merkkisillä autoilla. Korostan, että olen nostanut tämän esimerkin alkusoinnun esiintymisen vuoksi, enkä käy tässä tutkielmassa arvioimaan, pitääkö edellä kuvattu stereotypia paikkaansa. Esimerkissä 13

viitataan perinteiseen hautajaiskulttuuriin, jossa ruumisarkku kannetaan ulos kirkosta tai kappelista yleensä kuuden kantajan voimin.

Vainio sisällytti teksteihinsä myös pienimuotoisia kaksimielisyyksiä, seksuaalissävyytteisiä kielikuvia. Tästä hyvä esimerkki on *Viisari värähtää* -teksti samannimisellä albumilla:

(13) Vanha rakuuna kun **naisen näkee** päässä tärähtää
ja viisari värähtää.

– *Viisari värähtää*, kertosäe (1972)

Esimerkissä 13 *viisari* assosioituu rakuunana armeijassa palvelleen miehen penikseen. Rakuunan, eli ratsain liikkuneen mutta jalkaisin taistelleen sotilaan, voidaan ajatella symboloivan maskuliinisuutta ja viriiliyttä. Ne säilyvät tekstin henkilöhahmossa tämän iästä huolimatta, eli *viisari värähtää* yhä. Tässä kohtaa on hyvä huomauttaa, että Vainion tuotantoon kuuluu myös useita, roisin konkreettisesti seksuaalisesta kanssakäymisestä kertovia tekstejä, niin sanottuja pornolauluja. Näitä tekstejä ei ole tämän tutkielman analysoitavassa aineistossa.

4.2.2 Alkusoinnun käyttö erisnimien yhteydessä

Aineistoa tutkiessani panin merkille, että analysoimissani teksteissä esiintyy runsaasti erinimisiä paikkoja ja henkilöitä, joista osasta kerrotaan useissa eri lauluissa. Esimerkiksi haitaristi J. J. Janatuinen esiintyy tässä aineistossa kahdessa laulussa, ja lisäksi aineiston ulkopuolella ainakin vuonna 1965 julkaistuissa lauluissa *Juhannustanssit* ja *Jamit*. Janatuisen etunimiä ei paljasteta, mutta niiden alkukirjaimet J.J. muodostavat jo itsessään alkusoinnun. Voidaan ajatella, että Vainio kehitti teksteihinsä sennimisiä hahmoja, että ne ainakin jossain kohtaa tekstiä muodostavat alkusointuisia sanaketjuja (esimerkit 14–17):

(14) **Ruotsiin, Ruotsiin** meni **Topi Toivonenkin**
Ruotsiin, Ruotsiin, se on kultamaa.

– *Ruotsiin, Ruotsiin*, kertosäkeen säkeet 1.–2. (1972)

(15) Minä olin fregatin kapteeni Jetson pienessä viskissä
vaik’ oli työmaani **Matilda Metson** ruokalan tiskissä.

– *Panaman konsuli*, 3. säkeistön säkeet 1.–2. (1981)

(16) Santalahden rannalla nyt lomakylä on,
herrasväki notkuu **maisemissa Mussalon**.

– *Santalahteen takaisin*, 2. säkeistön säkeet 1.–2. (1991)

(17) Ookko käynny oopperassa, ookko kunnon ihminen?
Juhlaviikko Junttilassa sulle antaa leiman sen

– *Ookko käynny oopperassa*, 1. säkeistön säkeet 1.–2. (1991)

Erisnimien alkusointuanalyysin sivutuotteena havaitsin, että Vainio käytti erisnimiä yhtä lailla loppusointuja rakentaessaan (esimerkit 18–19):

(18) Puheen alkaa kasvattaja Laatikainen **Osmo**:
 ”Kivityömies Ryyinin poika se on täysi **rosmo!**”

– *Opettajainhuone*, 1. säkeistön säkeet 1.–2. (1972)

(19) Katsoo Alvar Johansson, kuinka Vito Corleon[e]
 tempaa palttoon alta pumppuhaulikon.

– *Rajaseudun Rambo*, toisen säkeistön säkeet 7.–8. (1991)

4.2.3 Alkusoinnun ja riimin välinen yhteys

Viiskymppisen viisut -albumilla olevassa *Janatuinen svengaa jälleen* -tekstissä alkusointuisuus toimii johdattelevana elementtinä loppusoinnulle:

(21) Ykä Kymäläinen kutsui kokoon ryhmän ryppysen,
 kaikki saapuneet on soittopeleineen.
 J.J. Janatuinen norjistelee herkän hyppysen,
 päästää hanurista soinnut valloilleen.

– *Janatuinen svengaa jälleen*, 1. säkeistön säkeet 1.2. (1991)

Yllä olevassa esimerkissä epätyypillinen riimipari *ryppysen–hyppysen* saa lukijassa aikaan yllättyneen ja huvittuneisuuden tunteen, mutta koska loppusointusanoja edeltävistä sanoista *ryhmä* ja *herkkä* on tunnistettavissa alkusointu, muodostavat ne myös oman, toisteisen parinsa. Esimerkin ensimmäisessä säkeessä on vahvan asteen alkusointu *ry-* ja kolmannessa säkeessä heikon asteen *h-*alkusointu. Koska jälkimmäistä *h-*alkusointua seuraa *y-*vokaali, voidaan tulkita sanojen *ryhmän*, *ryppysen* ja *hyppysen* muodostavan vielä kolmestaan oman ryhmänsä, jonka kuitenkin sana *herkän* rikkoo.

Kuten luvussa 4.1. kerroin, on alkusoinnun osuus analysoitavista säkeistä huomattavasti pienempi kuin loppusointujen osuus, joka hipoo 100:a prosenttia. Niin ikään yllätyksellisyyttä on alkusointuja enemmän havaittavissa loppusoinnussa. Alla olevassa esimerkissä on kolmen säkeen *-aivasta-*loppusoinnut yhdistetty kolmeen harvoin samassa kontekstissa käytettyihin sanoihin *vaiva*, *laiva* ja *taivas*:

(22) Kärsitty kankkusen **vaivasta**,
lääkettä saatu on **laivasta**
silloin on kiitetty **taivasta**

– *Kun mä rupesin ryyppäämään*, 1. säkeistön säkeet 9.–11. (1981)

4.2.4 Alkusoinnun systemaattinen käyttö Luolassa lukin -tekstissä

Luvussa 4.1 mainitsin *Viisari värähtää* -albumilla olevan *Luolassa lukin* -laulutekstin, joka on analysoimassani aineistossa poikkeuksellinen. Vainio on selvästi pyrkinyt käyttämään tekstissä alkusointua niin paljon kuin mahdollista.

(20) 1. **Luolassa lukin peikkojen pukin sorkkien soma sipsutus käy**
hyytävä viima, karkelon kiima, sorkat ja sarvet, muuta ei näy.
Veikkonen **kuule, kauhistu, oi! Hiisien himo hirnunta soi.**
Ruumiita tuodaan, saavista juodaan, **hornassa hurrataan!**

2. **Luolassa lukin saa itse kukin käydä kun aamu ankea on.**
Kaamea korsu, nurkasta norsu hiipii ja se on torjumaton.
Veikkonen **kuule, kauhistu, oi!...**

3. **Luolassa lukin uhrina mukin aamulla moni papista saa**
kankkunen iski, ote on riski, eikä voi olla kauheampaa.
Veikkonen **kuule, kauhistu, oi!...**

– *Luolassa lukin*, säkeet 1.–3. (1972)

Kuten esimerkistä 20 on havaittavissa, on tekstin ensimmäisen ja toisen säkeistön jokaisessa säkeessä yksi tai useampi alkusointuinen sanaryhmä. Kuitenkaan kolmannessa säkeistössä ei esiinny toisteisten ainesten eli säkeen alun ja kertosäkeen lisäksi yhtäkään uutta alkusointua. Kun tekstiä tarkastelee kokonaisuutena, herää kysymys, miksi Vainio rikkoi tekstin rytmin jättämällä uudet alkusoinnut pois kolmannesta säkeistöstä: loppuivatko ideat kesken vai oliko alkusoinnun käyttö sittenkään Vainion kategorinen tavoite.

Runsaan alkusointuisuuden lisäksi on syytä panna merkille, että Vainio on hakenut tekstiin absurdiutta yhdistämällä samaan miljööseen lukin, peikon, pukin ja norsun. Erityisesti heikon alkusoinnun sisältävä ”nurkasta norsu hiipii” on koominen, sillä norsusta ei ensisijaisesti tule mieleen luolannurkassa oleileva hiipijä vaan savanneilla elävä, isokokoinen, kömpelö ja äänekäs kärsällätöräyttelijä.

5 Johtopäätökset

Olen tässä tutkielmassa selvittänyt, kuinka paljon ja millä tavoilla Juha Vainio hyödynsi omassa soolotuotannossaan alkusointua eli allitteraatiota. Tutkimani aineisto käsitti kolme Vainion sooloalbumia – *Viisari värähtää* (1972), *Albatrossi ja sorsa* (1981) sekä *Viiskymppisen viisut* (1991)– joissa oli yhteensä 817 analysoitavaa säettä. Niistä 192:ssa eli noin 26 prosentissa esiintyy alkusointuisuutta. Merkittäviä kvantitatiivisia eroja alkusoinnun määrässä ei esiintynyt, vaan Vainio käytti alkusointua 1970-luvulta 1990-luvulle asti suurin piirtein yhtä paljon, alkusointuisten säkeiden osuus albumeittain vaihtelee minimissään 20,7 prosentista maksimissaan 26,8 prosenttiin. Ylivoimaisesti eniten aineistossa esiintyy heikkoa alkusointua, jota on 119 säkeessä. Vahvaa alkusointua esiintyy 42:ssa ja säealkusointua 39 säkeessä, joten niitä on lähes yhtä paljon.

Myöskään eri laulutekstien välillä ei ilmennyt merkittäviä eroja siinä, että Vainio olisi käyttänyt alkusointuisia rakenteita toisissa teksteissä enemmän kuin toisissa. Tästä poikkeaa *Luolassa lukin* -laulu, jonka kohdalla voidaan ajatella Vainion pyrkineen maksimoimaan alkusoinnun käytön. Vertailun vuoksi todettakoon, että riimeistä Vainio ei analysoitavassa aineistossa tinkinyt, vaan hän kirjoitti lähes kategorisesti loppusointuisia laulutekstejä.

Kvalitatiivisen analyysini perusteella voin todeta, että Vainio sisällytti teksteihinsä alkusointua vain silloin, kun se sattui ajatuksellisesti ja sanastollisesti sopimaan tekstien aiheisiin ja teemoihin. Alkusointuisissa sanapareissa ei esiinny suurta semanttista yllätyksellisyyttä. Analyysissa ei myöskään käynyt ilmi, että Vainio olisi pyrkinyt käyttämään alkusointua enemmän toisissa tilanteissa kuin toisissa, esimerkiksi jonkun tietyn tunnetilan korostamiseen.

Vainion itsensä suhtautumisesta alkusoinnun käyttöön ei löytynyt riittävästi tietoa. Oletan kuitenkin hänen tunnustaneen ja tunnustaneen jo kansanrunoudessa käytetyn alkusointuisuuden hyödyn: peräkkäisten sanojen ensimmäisten kirjainten toisteisuuden takia sanat jäävät lukijalle tai kuulijalle helpommin mieleen (Apo 1990, 20–22). Tästä esimerkkinä voidaan ottaa jo kahden eri albumin nimet, joissa on tunnustettavissa alkusointu, *Viisari värähtää* ja *Viiskymppisen viisut*.

Vaikka olen tutustunut varsin seikkaperäisesti myös analysoitavan aineiston ulkopuoliseen Vainion tuotantoon, oli minulle yllättävä havainto se, että Vainio pyrki selvästi sisällyttämään

alkusointua erisnimiin. Tämä osoittaa sen, että vaikka jokin rajattu kieliaineisto olisi tutkijalle tuttua, voi aineistoa tieteellisin menetelmin analysoimalla tehdä uusia havaintoja.

Jatkotutkimusta ajatellen voisi olla mielekästä selvittää, miten Vainio-tutkielmastani saamani tulokset suhtautuvat samalla aikakaudella vaikuttaneiden, niin ikään valtava määrä iskelmätekstejä tehneisiin henkilöihin. Vertailuanalyysin kohteeksi voisivat sopia Vexi Salmen (1942–2020), Raul Reimanin (1950–1987) tai Chrisse Johanssonin (1948–2025) tuotanto.

Lähteet

- Apo, Satu 1990. I Kansanrunous – *Suomen kirjallisuuden historia*, s. 15–92. Toim. Kai Laitinen. Otava, Helsinki.
- Henriksson Laura 2009: Aivan kuin mainingit sois – Juha Vainion laulujen äärellä. Tammi, Helsinki.
- 2015: Laulettu huumori ja kritiikki – J. Alfred Tannerin, Matti Jurvan, Reino Helismaan, Juha Vainion ja Veikko Lavin kuplettiäänitteillä. Suomen musiikkitieteellinen seura, Espoo.
- Ikävalko, Reino 1998: Täyttä elämää – Junnu – Kotkan poikii ilman siipiä. Gummerus, Jyväskylä.
- Kainulainen Siru 2007: II Rytmi – *Lentävä hevonen, välineitä runoanalyysiin*, s. 69–117. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Vastapaino, Tampere.
- Kauppinen, Jarkko 2015. Kieli keskellä kitaa. Seksuaalisuuden kognitiiviset käsittemetaforat 1800-luvun kansanrunoudessa. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -työ. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201706137137>.
- Järvinen, Irma-Riitta – Kallio, Kati – Lehtonen, Tuomas M. S. – Leskelä, Ilkka – Timonen, Senni 2017. Laulut ja kirjoitukset – Suullinen ja kirjallinen kulttuuri uuden ajan Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leino, Pentti 1970. Strukturaalinen alkusointu Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Parkko, Tommi 2021. Runoilijan työkalupakki. Avain, Tallinna.
- Viikari, Auli 1990. Lyriikan runousoppia. – *Runousopin perusteet*, s. 39–102. Toim. Mervi Kantokorpi, Pirjo Lyytikäinen ja Arja Viikari. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Rantakallio, Inka 2018. Sana ylös: riittäminen suomenkielisessä rap-lyriikassa – *Kirjallisuuden ja musiikin leikkauspintoja*, s. 361–386. Toim. Siru Kainulainen, Liisa Steinby & Susanna Välimäki. SKS, Helsinki.
- Ylen Elävä arkisto 2010. Juha Vainiota inspiroivat hassujen ukkelien jutut. [Vuonna 1985 tai 1986 (kuvausvuodesta ei Ylen tietokannassa ole täyttä varmuutta) tehty videohaastattelu osana verkkojulkaisua.] Viitattu 23.1.2026. Saatavissa: <https://yle.fi/a/20-109836>